

อารยธรรมวิถี 4 ครุบา: แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

Four Ways of Kruba Civilization: Concept and Social Development Process in Lamphun Province

สามารถ บุญรัตน์¹
Samart Boonrat

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 1. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน 2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน 3. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน 4. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มเฉพาะ และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1. แนวคิดและการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาถูกถ่ายทอดและเจริญรอยตามจนกลายเป็นอารยวิถีแห่งล้านนาด้วยระเบียบวิธีแบบดั้งเดิม เช่น การเคร่งครัดในการเจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันเนื้อสัตว์ มีการเผยแผ่พุทธศาสนา และการส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา 2. กระบวนการพัฒนาสังคมตามอารยธรรมวิถีของสี่ครุบา พบว่ามีการประยุกต์วิธีแสดงธรรมสั่งสอนญาติโยมด้วยวิธีการเล่าเรื่องเปรียบเทียบที่เน้นเกี่ยวกับหลักสามัคคี หลักสังคหวัตถุ 4 หลักพรหมวิหาร 4 และการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างทำให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาจนในที่สุดนำไปสู่การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 3. การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ พบว่า การปฏิบัติดีเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุด เป็นผู้มีปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจ สร้างพื้นที่เรียนรู้ และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม 4. การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน พบว่า การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครุบามีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครุบามาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน องค์ความรู้จากการวิจัย พบว่า การพัฒนาสังคมของจังหวัดลำพูนที่มีต้นทุนความดีของนักบุญแห่งล้านนา สามารถใช้เป็นแนวทางสร้างความเข้มแข็งทางสังคม การสร้างคุณค่าคุณความดี การปฏิบัติ

Received: 2021-07-03 Revised: 2021-07-14 Accepted: 2021-07-15

¹ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
ลำพูน Master of Public Administration Program Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Lamphun Buddhist College. Corresponding Author e-mail: samart.boon@mcu.ac.th

ตน การปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคลและเป็นกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมของจังหวัดลำพูนสืบต่อไป

คำสำคัญ (Keywords): อารยธรรมวิถี; ครูบา; กระบวนการพัฒนาสังคม; จังหวัดลำพูน.

Abstracts

This was qualitative research and the objectives were : 1) to study the concepts and practices of the Four Way of Khruba Civilization in Lamphun Province, 2) to study the social development process of the Four Way of Kruba Civilization of Lamphun's Local Administration Organization, 3) To study the enrichment and self-improvement of monks according to the principles of the Four Way of Khruba Civilization in Lamphun Province and 4) to study the integration of the Four Way of Khruba Civilization principles with the education management in Lamphun provincial schools. The research methodology was in-dept interview, focus group discussion and descriptive analysis. The researcher found that: 1. The concept and observance of Buddhist teachings was conveyed and followed until it became the civilization of Lanna through traditional methods such as strict meditation, vegetarian, propagation of Buddhism and education support to children of various tribe and ethnicity. 2. The process of social development according to the Four Way of Khruba Civilizations found that the method of dhamma teaching was applied to a comparative narrative that focused on the principles of unity, the Sangahavatthu principle, Brahmavihara principle and the example practices to build belief and faith of which eventually led to the participation of people in the community. 3. The enrichment and self-improvement of monks, it was found that good practice was the best way to create faith, to have wisdom of both secular and moral, to refine the mind, build learning space and to make use of for society. 4. The integration of the Four Way of Khruba Civilization principles with education management, it was found that there were curriculum related to Khruba, activities related to ethics and moral both in schools and within the community, the virtues and sacrifices of Khruba being taught to all classes. Knowledge from research was that the social development of Lamphun province with costs the goodness of the priest of Lanna could be utilized as a way to strengthen society, to create good value, behave cultivating and creating a public consciousness for individuals and

being a strategic framework for social development of Lamphun province going forward.

Keyword: Way of Civilization; Kruba; Social Development Process; Lamphun Province.

บทนำ (Introduction)

อารยธรรมวิถี เป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอารยทางธรรมและวิถีแห่งการปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนาจึงเป็นรูปแบบหรือแนวทางในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ที่มีวัตรปฏิบัติในรูปแบบลักษณะนี้จะถูกนิยามว่า “ครูบา” ครูบา หมายถึง คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือซึ่งมักจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) และนิยมเรียกพระเถระที่เคร่งศีลเคร่งธรรมและมีอายุพรรษามาก(ภิกษุอาณันท์ พุทธธัมโม, 2554)ทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันธุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติปฏิบัติชอบ มีสืลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ที่เรียกว่า ครูบาในภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะในจังหวัดลำพูนจะมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติของประชาชนในจังหวัดลำพูนจำนวน 4 รูป ประกอบด้วย **ครูบาศรีวิชัย** ท่านได้รับการยกย่องอย่างในฐานะผู้บุกเบิกการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา **ครูบาขาวปี** ท่านยึดแนวปฏิบัติตามแนวทางและได้แกะรอยเส้นทางจาริกบุญของครูบาเจ้าศรีวิชัยและสานต่อแนวทางที่ได้วางไว้ทุกประการ **ครูข่วงศัพทพัฒนา** ชาวเรียนท่านว่าเป็น "พระพุทธเจ้าน้อยของชาวกะเหรี่ยง" พระผู้เป็นที่พึ่งของ "ชาวกะเหรี่ยง" และเป็นพระผู้ทำให้ชาวกะเหรี่ยงกินอาหาร "มังสวิรัต" ทั้งหมู่บ้านและ**ครูบาพรหมจักร** ท่านพร่ำสอนลูกศิษย์ลูกหาให้อยู่ในศีลธรรม จัดตั้งสำนักโรงเรียนพระปริยัติ นักระรมบาลี จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน พัฒนาวัดพระพุทธบาทตากผ้าให้เจริญรุ่งเรือง

ด้วยปฏิบัติและการประพฤติการปฏิบัติของครูบาทั้ง 4 ที่อาศัยในจังหวัดลำพูนได้มีส่วนสำคัญในการสร้างอารยธรรมมากมายในแง่ของความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม ความเจริญทางด้านสังคม ความเจริญทางด้านวัตถุ รวมทั้งการสร้างรากฐานการประพฤติปฏิบัติของอนุชนรุ่นหลังที่ยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ของครูบา มาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแบบล้านนา เช่น โครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โครงการ ถนน คลองสวยน้ำใส ตามวิถีครูบา งานหน้าหมู่ของเทศบาลตำบลทากาศ จังหวัดลำพูน โครงการ "วิถีครูบา วิถีหน้าหมู่" วิถีแห่งศรัทธา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ โดยการก่อสร้างถนนคอนกรีต คสล.ของเทศบาลท่าทุ่งหลวง จังหวัดลำพูน "วิถีครูบา งานหน้าหมู่" สร้างทางขึ้นสู่ดอยจ๋ม อำเภอบ้านธิ จ.ลำพูน เป็นต้น (หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์. ฉบับวันที่ 4 กันยายน 2559) จึงกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น”เป็นสิ่งที่คงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น คือ ได้ความสามัคคีในหมู่คณะกลับคืนมา และการดูแลรักษาที่ทุกคนทุกฝ่ายร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการ

ร่วมกันรับผิดชอบนั้น คือหัวใจหลัก”วิถีครูบา งานหน้าหมู”ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถแก้ไขปัญหาได้รวดเร็วและประชาชนมีส่วนร่วม (ชาลิสา วัฒนะโชติ, 2558)

เพราะฉะนั้น อารยธรรมวิถีของครูบาทั้ง 4 รูปเป็นสิ่งที่ตกทอดมาเป็นองค์ความรู้ แนวทางการปฏิบัติงาน แนวทางการพัฒนาตนเอง แนวทางสำหรับการดำเนินกิจกรรมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนของจังหวัดลำพูนจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจใคร่ที่ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีเพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาเป็นแบบแผนและแนวทางในการพัฒนาสังคม และการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน เพื่อให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการส่งเสริมแบบอย่างของวัตรปฏิบัติที่ดีงามของพระสงฆ์ที่มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาสังคมจึงควรอาศัยกระบวนการของอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาเป็นแนวทางที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรนำมาเป็นวิถี แบบอย่างในการปฏิบัติพัฒนาตนเพื่อเสริมคุณค่า เพื่อเป็นการเสริมสร้างศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชน และนำไปสู่การเผยแผ่ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน อันจะนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาให้กับโรงเรียนจังหวัดลำพูน

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน
3. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน
4. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

การวิจัยเรื่อง “อารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) โดยได้คัดเลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และหลักปฏิบัติของอารยธรรมวิถีสี่ครูตามแนวพระพุทธศาสนา รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ การพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และนโยบาย และกลไกการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดอารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยเฉพาะการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และรูปแบบการวิจัยเชิง

ปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นนำกลุ่มเป้าหมายลงพื้นที่การวิจัยเพื่อการวางกรอบการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนที่จะใช้ในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม การวิเคราะห์ วิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการจำแนก จัดระเบียบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาพร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดบุคคลโดยแบ่งออกเป็น 7 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1. การทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 2 นำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการต่างๆมาบูรณาการเพื่อกำหนดและสร้างเครื่องมือการวิจัยสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และเทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 3 การตรวจสอบ ปรับปรุงและประเมินเครื่องมือการวิจัยทุกรูปแบบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 รูป/คน

ระยะที่ 4 การลงพื้นที่เป้าหมายเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด พร้อมทั้งการถอดรายละเอียดข้อมูลจัดข้อมูลไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยแต่ละโครงการเพื่อตรวจสอบถูกต้อง ความสมบูรณ์ครบถ้วน

ระยะที่ 5 นำร่างแนวคิด หลักปฏิบัติ และกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนมาวิเคราะห์แนวคิด หลักการ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และนำมากำหนดเป็นอารยธรรมวิถี 4 ครุบาสำหรับการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนแต่ละองค์ประกอบพร้อมกำหนดเนื้อหา วัตถุประสงค์ วิธีการตรวจสอบ การประเมินผล และรายละเอียดตามกระบวนการของรูปแบบด้วยกระบวนการสนทนากลุ่มของผู้ทรงคุณวุฒิตามจำนวนที่กำหนด

ระยะที่ 6 วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับอารยธรรมวิถี 4 ครุบาเพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

ระยะที่ 7 คืบความรู้อย่างลึกซึ้งตามพื้นที่เป้าหมาย และสรุปผลและการจัดทำรายงานการวิจัยนำไปสู่กระบวนการเผยแพร่องค์ความรู้การวิจัยในระดับชาติและนานาชาติต่อไป

ผลการวิจัย (Research Results)

การวิจัยเรื่อง “อารยธรรมวิถี 4 ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” ได้ค้นพบข้อมูลเชิงประจักษ์จากเก็บรวบรวมข้อมูลที่สามารถนำเสนอได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน พบว่า แนวคิดและหลักคำสอนของสี่ครุบามีหลักคำสอนและการปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์ แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถ้อยมั่นอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมชาติปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและ พระเณรทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักการะทั่วไปในหมู่ชาวล้านนา และแนวทางการปฏิบัติระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติ เช่น การนั่งหมั่นเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันทนื้อสัตว์ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม การส่งเสริม

เด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและ
บูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสุขและงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ

2. กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบาขององค์การปกครองส่วน
ท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการ
เรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสามัคคี
ธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นทั้งสี่ครูบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติ
โยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งมีการเรียนรู้ผ่านการแสดงธรรม การเล่านิทาน
เปรียบเทียบ อีกทั้งยังมีการใช้หลักภูมิปัญญามาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่
การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดได้นำเอาแนววิถีครูบา โดยเฉพาะ
หลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครูบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบ
ของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วน
ราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์

3. การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา
ในจังหวัดลำพูน พบว่า รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรม
วิถี 4 ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การปฏิบัติดีเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการ
เป็นตัวอย่างที่ดีด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล เป็นผู้มีความรู้การศึกษา
ทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรีียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจหากตัวพระสงฆ์เองยังยึดว่าตัวพระสงฆ์เอง
จะต้องช่วยสัตว์ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน ตัวพระสงฆ์เองเองจะเป็นคนที่ไม่พ้นไปจาก
ทุกข์ สร้างพื้นที่เรียนรู้การจัดการสถานที่นั้นวัดเป็นสถานที่ที่มีศาสนวัตถุและสถานที่ที่กว้างใหญ่ถ้าตัว
พระสงฆ์เองสามารถจัดการสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ ทำเพื่อส่วนรวมต้องเข้ามามีบทบาทใน
การปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อ
ตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

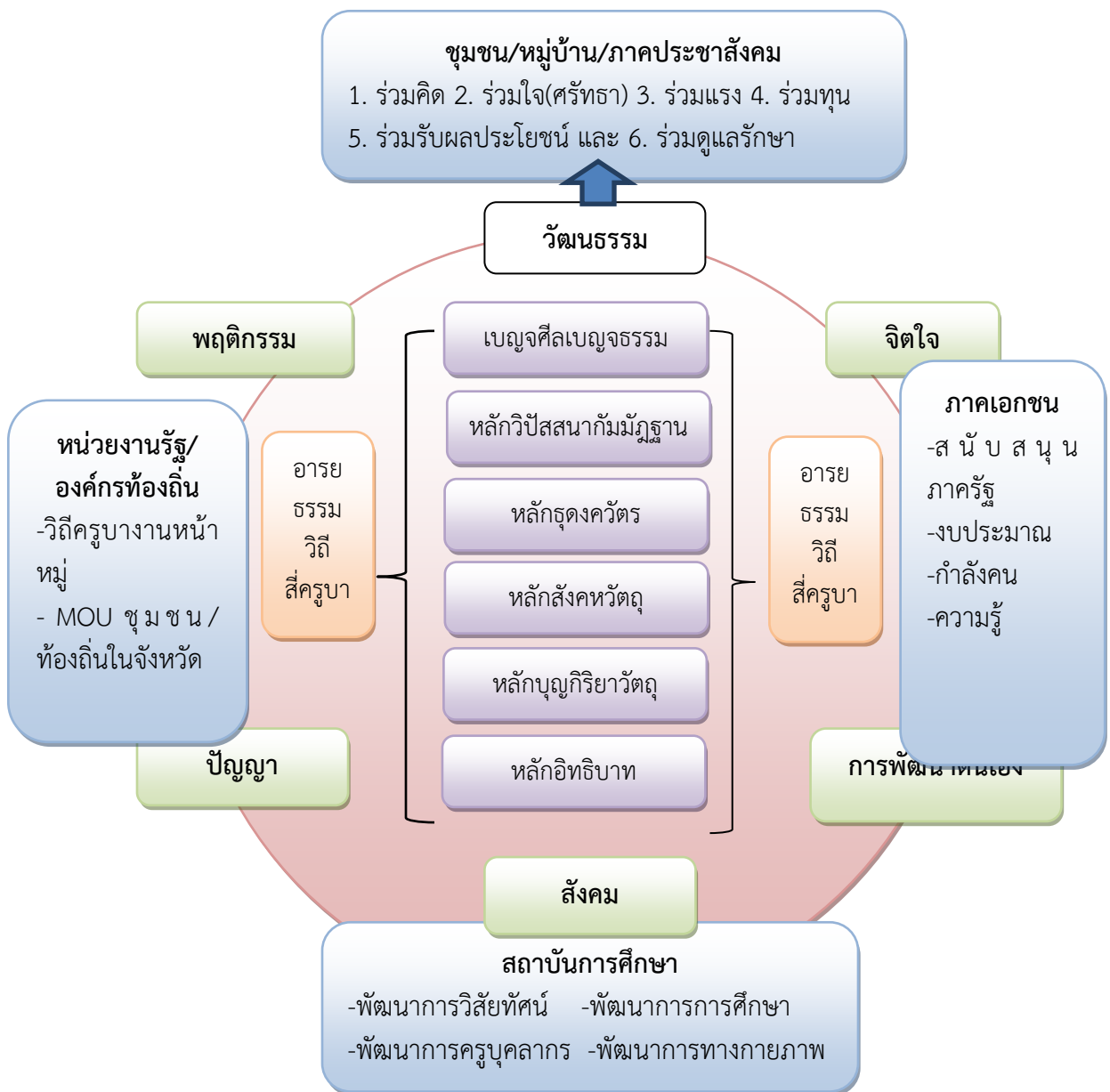
4. การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน
พบว่า ด้านเนื้อหาสาระที่เรียนการจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล
ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา ด้านการวางแผนการเรียนการสอนครูผู้สอนมีการจัดการศึกษา
ด้านการวางแผนการเรียนการสอน โดยได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา
ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดีงามของครูบา ด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์
การศึกษา การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบามีการให้
นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อวีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่ง
เรียนรู้ในชุมชน มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง ด้านกิจกรรมเสริม
การเรียนการสอน โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติ
ตนของครูบา โดยมีการสวดบทบารมี 30 ทศ ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู
นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ มีการนิมนต์พระมารับบิณฑบาต และด้านการ

วัดผล ประเมินผลการเรียนรู้ ครูมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูมาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรงและโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบา คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเตอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

งานวิจัยเรื่องอารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน เป็นอีกหนึ่งองค์ความรู้ที่ยังมีคงมีชีวิตบนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น แต่กระนั้น แนวคิด หลักปฏิบัติ รวมทั้งคำสอนยังคงมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชน พัฒนาสังคมตามแบบฉบับของจังหวัดลำพูนโดยโครงการวิถีครู งานหน้าหมู่บ้านที่ขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดเสมอมาให้ขยายฐานความร่วมมือไปยังประชาชน องค์กรท้องถิ่นอื่นๆ สถาบันการศึกษาภายในจังหวัดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่สอดคล้องกับบริบทอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคล การพัฒนาระดับชุมชน องค์กรและสถาบันต่างๆ และการพัฒนาระดับนโยบายของหน่วยงานรัฐและองค์กรท้องถิ่นก็ให้ความร่วมมือเพราะเชื่อมั่นและศรัทธาต่อครูบาทั้งหลายโดยมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้ใช้หลักสูตรอารยธรรมไปประกอบการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิด การพัฒนาตนเองจนกลายเป็นกระแสการพัฒนาหลักทางสังคมในจังหวัดลำพูนที่เห็นเป็นรูปธรรมจนจังหวัดลำพูนได้รับการยอมรับและสร้างชื่อเสียงในเรื่องความเข้มแข็งทางการมีส่วนร่วมของจังหวัดลำพูนและความโปร่งใสในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันซึ่งผู้วิจัยสามารถเขียนแนวคิดและหลักปฏิบัติที่มีผลการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ ด้านปัญญา ด้านการพัฒนาตนเอง และด้านวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับอารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนสามารถสรุปเป็น องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

อารยธรรมสี่ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดีให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกล่าวอ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาอภิชัย ขาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) และครูบาพรหมมาพรมจักโก ครูบานับเป็นพระอริยสงฆ์ของ พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละ

ให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครูบา นั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหารธรรม 4 หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นดั่ง เข็มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา จะเป็นการให้เสริมสร้างให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันโดยการเข้ามามีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมทำ เพื่อให้เกิดความหวงแหนในสิ่งที่ได้มาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน เพราะเมืองลำพูนเป็นเมืองเอกลักษณ์ของนักบุญแห่งล้านนา การน้อมนำเอาวิถีครูบาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมทางสังคมให้กับเมืองลำพูนได้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งดังกล่าวจะเป็นการให้ประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น ความเข้มแข็งจึงจะเกิดเป็นวงกว้างภายในชุมชน และขยายไปยังชุมชนอื่นๆ เกิดการต่อยอดในเรื่องของรายได้ อาชีพ การพัฒนาสินค้า และการซึมซับเอาความศรัทธา ความเชื่อเข้าไปแบ่งปันจากชุมชนสู่ชุมชน เป็นการขยายฐานความศรัทธาต่อไปอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี 4 ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดความศรัทธาให้มีความเคารพนับถือ การศึกษาและเรียนรู้อยู่เสมอเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดการยอมรับในความสามารถ พัฒนาจิตใจจิตใจเป็นการสร้างคุณค่าที่จะก่อให้เกิดคุณความดีขึ้นภายในจิตใจที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติตนตามมา พัฒนาพื้นที่เรียนรู้เป็นการสร้างคุณค่าที่เกิดการให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ประสานความร่วมมือเป็นการสร้างคุณค่าในการให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อดนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน โรงเรียนที่มีบริบทอยู่ใกล้ชิดกับครูบา มีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา หลักพุทธธรรมที่มีการนำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา ประกอบไปด้วย หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสังคหวัตถุ 4 หลักอิทธิบาท 4 และหลักบุญ กิริยวัตถุ 3 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครูบาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนจนเป็นอาจารย์วัตร ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ทางคณะครูมีการจัดกิจกรรมแทรกเพื่อให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของหลักพุทธธรรม ในรูปแบบต่างๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวันหน้าเสาธง แทรกเรื่องของบุคคลหรือนักเรียนผู้ประสบผลสำเร็จในการเรียน ได้คะแนนระดับดี

เยี่ยม ได้รับรางวัลการแข่งขันต่างๆ นอกจากนี้ในการสอน ครู ก็แทรกคุณธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

ข้อค้นพบต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง “อารยธรรมวิถี 4 ควบคู่ : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” ซึ่งสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีสี่ควบคู่ในจังหวัดลำพูน พบว่า ควบคู่ทั้ง 4 ควบคู่มีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดีสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง โสภา ชานะมูล (2534) พบว่า คติความเชื่อของชาวบ้านที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องบุญกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมและประเพณี จึงเป็นไปเพื่อให้ ตัวเองหลุดพ้นจากเคราะห์กรรมและความทุกข์ต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ ประกอบพิธีกรรมและเป็นสื่อกลางในการช่วยให้ราษฎรเหล่านี้พ้นจากเคราะห์ภัย และสะสมบุญไว้ภายในชาติหน้า นอกเหนือจากนี้ยังมีคติความเชื่อเรื่อง ตนบุญ ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูสมุห์ วรวิทย์ ภาสโก (2559) พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน มีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรีสี) (2559) พบว่า บทบาทการดำเนินงานของพระสงฆ์ ได้สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคมมาโดยตลอด เพียงแต่การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมีเพียงบางด้าน เพราะชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับนโยบายมหาเถรสมาคม ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงทำหน้าที่แทนบทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงแสดงบทบาทเพียงการมีส่วนร่วมการดำเนินงานในชุมชนและเป็นเพียงผู้สนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนเท่านั้น

2. กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ควบคู่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ควบคู่นั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านั้นนับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีสี่ควบคู่ได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับงานวิจัยของสุปราณี จันทรส่ง บุญทัน ดอกโธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ (2558) พบว่า การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ 6. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับงานวิจัยของภิกษุศักดิ์ กัลยาณมิตร (2559) พบว่า เงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ คือ 1. การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม 2. การสร้าง

เครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ และความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคมและเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน และ 3. การสร้างเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์

3. การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบา ในจังหวัดลำพูน พบว่า การปฏิบัติดีเป็นวิธีสร้างศรัทธาที่ดีที่สุดก็คือการสอนด้วยการเป็นตัวอย่างที่ดี ด้วยการที่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ งดงามไปด้วยศีล เป็นผู้มีความรู้ทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เดิมพระสงฆ์เรียนเฉพาะภาษาบาลี เปรียญธรรม และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสู่โลกุตระธรรม หมั่นขัดเกลาจิตใจ ช่วยทุกคนให้พ้นจากการเบียดเบียน สร้างพื้นที่เรียนรู้ จัดสถานที่ที่จะรวบรวมความรู้ต่างๆไว้ การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อกันเอง และสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับธนา รัฐ มีสวาย อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ณะชานันท์ (2553) พบว่า การเห็นคุณค่าแท้ในตนเอง มีทั้งหมด 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) ให้ความเคารพในตัวบุคคลที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน 2) ยอมรับในความสามารถและสถานภาพของตนตามความเป็นจริง 3) กล้าคิดกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง 4) สามารถพูดถึงข้อผิดพลาดหรือปมด้อยของตนเองได้อย่างตรงไปตรงมา 5) ชอบสั่งสมประสบการณ์ที่ทำทลายความสามารถ 6) พยายามพิสูจน์ความสามารถของตนเมื่อถูกตำหนิ 7) สามารถประนีประนอมเอาความต้องการของผู้อื่นและของตนเองไว้ร่วมกันได้และสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริกาญจน์ กระจำงโพธิ์ มารุต พัฒนา วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา (2561) พบว่า รูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐานมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และการประเมินประสิทธิผลของรูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง

4. การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน พบว่า การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน การจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบา มาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน สอดคล้องกับสำนักงานวิจัยแห่งชาติ (2549) ที่ได้กล่าวถึงการวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการ งานวิจัยแบบบูรณาการ ว่างานวิจัยแบบบูรณาการเป็นการวิจัยที่ผนวกสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน มีการรายงานผลงานวิจัยแบบปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับหน่วยงานบริหารนโยบายระดับชาติเพื่อนำไปสู่การดำเนินนโยบายที่เหมาะสมและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศสอดคล้องกับงานวิจัยของสัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2548) การวิจัยแบบบูรณาการจะช่วยลดปัญหาความซ้ำซ้อนของ

งานวิจัย เนื่องจากการเชื่อมโยงหน่วยงานด้านการวิจัย เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการปฏิบัติงาน มีการกำหนดภารกิจต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยที่ทันต่อปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ การหาความรู้ ความจริง ด้วยกระบวนการที่เชื่อถือได้ในการศึกษาพื้นที่หรือเรื่องราวของกลุ่มคน

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

องค์กรสงฆ์ สถานศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงาน ภาครัฐ ควรมีการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาที่อยู่ในแต่ละอำเภอมานำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่าง จริงจัง สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรภายในโรงเรียน แล้วกำหนดเป็นนโยบายในการนำมาใช้ในการ จัดการศึกษา กำหนดแผนยุทธศาสตร์ด้านการดำเนินงานตามอารยธรรมวิถีของครูบาแต่ละท่านให้เห็น เป็นรูปธรรม และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และควรมีการส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตามหลักอารยธรรมวิถี ส่วนการวิจัยครั้งต่อไปให้มีศึกษาและนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียน การสอนให้กับเด็กนักเรียนในทุกระดับชั้นและให้กับบุคลากรภายในโรงเรียนให้มากขึ้น ควรเป็น การศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความศรัทธาในกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสื ่ครูบา และการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเฉพาะด้าน เพื่อ ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติตนของบุคลากรในโรงเรียน หรือความสำเร็จในการประยุกต์ใช้ หลักอารยธรรมวิถี ของครูบาเพื่อให้เกิดผลการวิจัยที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและ นักเรียน และควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการนำเอาหลักอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการ การเรียนสอน ก่อนและหลังใช้ เพื่อให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน

เอกสารอ้างอิง (References)

- ชาลีสา วัฒนะโชติ. (2558). *อบจ.ลำพูน ลงนามบันทึกข้อตกลงกับ อบท. เน้นการมีส่วนร่วม ขับเคลื่อนพัฒนาจังหวัดแนวทาง "วิถีครูบา งานหน้าหมู"*. ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและ การสื่อสารสำนักประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดเชียงใหม่.
- ธนารัฐ มีสว ย อ้อมเดือน สดมณี และสุภาพร ธนะชานันท์. (2553). การศึกษาการเห็นคุณค่าแท้ใน ตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล:กรณีศึกษาวิทยาลัยการแพทย์แผน ไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา*. 2(1), 65-66.
- พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี). (2559). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตำบลอุโมงค์ อำเภอมือ จังหวัดลำพูน. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 1(1), 1-2.
- พระครูสมุห์วรวิทย์ ภาสโก. (2559). พระสงฆ์กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน :กรณีศึกษา ชุมชนวัดสามชุกฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 4 (พิเศษ), 271.

- ภักดิ์ดี กัลยาณมิตร. (2559). การพัฒนาทุนทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 11(3), 305.
- ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม. (2554). *มหัศจรรย์พระครูบาเจ้าศรีวิชัย*. คำนิยม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พะยอมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 8. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- โสภา ชานะมูล. (2534). *ครูบาศรีวิชัย 'ตนบุญ'แห่งล้านนา* (พ.ศ. 2421-2481). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุปราณี จันทร์ส่ง บุญทัน ดอกไธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ. (2558). การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 10(3), 273-274.
- สิริกาญจน์ กระจำงโพธิ์ มารุต พัฒนาผล วิชัย วงษ์ใหญ่ และจิตรา ดุษฎีเมธา. (2561). การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน. *วารสารแพทย์นาวิ*. 46 (2), 349.
- สำนักงานวิจัยแห่งชาติ. (2549). *การวิจัยการวิจัยแบบบูรณาการเอกสารแผนงานวิจัยแบบบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานวิจัยแห่งชาติ.
- สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2548). *การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน*. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

